

Koller Boglárka

Európai egység gondolat történelmi távlatban¹

Bevezető

2024-ben, amikor Európa földrajzi területén háború dúl, amikor a nemzetközi gazdasági és politikai rend éppen átalakulóban van, és amikor az európai integráció maga is sorozatos válságokat él meg, feltesszük a kérdést, hogy vajon az egységes Európa lehet-e a válasz jelenkori kihívásainkra. Válaszainkban mindig visszatérünk az európai egység jelentős mérföldköveihez, általában az alapító atyák, így Jean Monnet, Robert Schuman, Alcide De Gasperi, Paul-Henri Spaak vagy Konrad Adenauer gondolataihoz és az 1945 utáni európai integráció jeles eseményeihez. Az Európai Unió jelenkori kihívásai és válságai közepette gyakran megfelelkezünk arról, hogy az európai egység gondolat nem „mai termék”, nem is 20. századi „találmány”. Filozófusok, művészek, politikusok már sokkal korábban is hangsúlyozták az európai egység megteremtésének szükségességét. A tanulmányban e gyökereket vesszük sorra a teljesség igénye nélkül azzal a céllal, hogy bemutassuk, az európai egység megteremtése olyan célkitűzés, amelynek különböző elemei már évszázadok óta léteznek. A béke megteremtésének vágya, a közös politikai és intézményrendszer vagy a hatékony gazdasági együttműködés mind olyan cél, amelyet az egyes korok gondolkodói időről időre megfogalmaztak, elméleti vagy gyakorlati megoldásokat kínálva. A tanulmányban azt is megmutatjuk, hogy az európai egység gondolat nem csupán Európa nyugati vagy észak-nyugati felének integrációs elképzeléseit jelenti. A közép-európaiak integrációs víziói is fontos alkotóelemei az európai egységről kialakított elképzeléseknek.

Európa elrablásától Páneurópaig

Az európai egység gondolat tárgyalását kezdetjük Európa elrablása ókori legendájának felidézésével, azzal a képzőművészeti alkotások által is sokszor megjelenített képpel,

¹ A tanulmány a szerző korábbi kutatásaira és a témában írt publikációira épít és felhasználja az azokban megfogalmazott következtetéseket. Lásd ARATÓ–KOLLER 2023: II. fejezet, 31–55.

amikor Zeusz hófehér bika képében elrabolja a föníciai király leányát, Európét, és Krétára hozza, ahol Európe megszüli Minósz, Kréta első uralkodóját. Az antik görög legenda fontos üzenete számunkra, hogy keletről érkezünk Európába. Európa keleti gyökerei elvitathatatlanok.² De felidézhetjük az ókori görög *polis*ok világát és az *amphiktüónok* intézményét is,³ amely olyan védelmi szövetség volt, ahol a résztvevők a közös védelem érdekében sajátos „szuverenitásátruházást” hajtottak végre.⁴ Folytathatjuk a sort a Római Birodalom örökségével, amely nélkül európaiságunk és európai identitásunk sem értelmezhető. Tovább robogva az időben felidézhetjük Dantét is. Dante már a 13. században olyan állameszményt képzelt el, amely az egész világra kiterjed, és célja a béke megteremtése és fenntartása,⁵ úgy, hogy a helyi közösségek érdekei sem sérülnek.⁶ Kortársa, a francia királyi ügyvéd Pierre Dubois⁷ politikai javaslatot fogalmazott meg akkor, amikor a keresztes háborúk okozta problémákat szeretne volna orvosolni.⁸ Dubois úgy vélte, hogy egy európai államszövetség létrehozásával és a belső béke megteremtésével a Szentföld visszaszerzése is megvalósítható.⁹ A tervezet szerint a szövetség élén az államfők kongresszusa állna, és zsinatot hoznának létre a pápa és a fejedelmek részvételével, a vitás ügyekben pedig nemzetközi döntőbírárság járna el.¹⁰ A 16. században Rotterdami Erasmus a pusztító háborúra és az európai fejedelmek konfliktusaira kereste a megoldást.¹¹ A békére történő európai megoldás keresése a későbbi gondolkodókat is ösztönözte javaslataik megfogalmazásában. Sully gróf, IV. Henrik francia király minisztere a Habsburgok hegemoniára való törekvéseinek ellenében 15 európai államból álló, konföderatív elvek szerint működő európai szövetséget javasolt.¹² Ez az európai szövetség törvényeket alkotna, szabályozná a tagállamok kapcsolatait és vezetője a tagállamok küldötteiből álló Európa Tanács lenne.¹³

E tervek megvalósulásának a 16–18. században azonban nem volt realitása. Európában új törésvonalak keletkeztek, vallási konfliktusok dúltak.¹⁴ Az európai egység megteremtésének gondolata azonban továbbra is megmaradt a filozófusok, politikusok elképzeléseiben.

² ARATÓ–KOLLER 2023: 11–12.

³ BÓKA 2001: 12.

⁴ ARATÓ–KOLLER 2023: 32.

⁵ ARATÓ–KOLLER 2023: 32.

⁶ DANTE 2003.

⁷ JÁNOSI–TÜRKE 2008: 20–22.

⁸ ARATÓ–KOLLER 2023: 33–34.

⁹ ARATÓ–KOLLER 2023: 33–34.

¹⁰ ARATÓ–KOLLER 2023: 33–34.

¹¹ BÓKA 2001: 35–38; NÉMETH 2001: 53–55, 66–69.

¹² ARATÓ–KOLLER 2023: 35.

¹³ JÁNOSI–TÜRKE 2008: 53–61.

¹⁴ ARATÓ–KOLLER 2023: 35.

Saint-Pierre abbé francia apát 1713-ban európai konföderációt javasolt utrechti székhellyel,¹⁵ közös alkotmánnyal.¹⁶ Az általa elképzelt konstrukcióban a tagállamok belső ügyeiket szuverén módon intézhetnék, a gazdasági együttműködés alapjait a szabad kereskedelem és a gazdasági unió megteremtése jelentené, a háború tilalmát pedig minden részes állam tiszteletben tartaná, konfliktusait állandó bíróság segítségével rendeznék.¹⁷ Immanuel Kant békeszövetséget ajánlott, amely föderális logika szerint jönne létre.¹⁸ Kortársa, az utópista szocialista Henri de Saint-Simon olyan ideális államot vizionált, amely közösségi tulajdonon alapul. De Saint-Simon elképzelése szerint az európai szövetség tagállami és szövetségi szinten egyaránt a parlamentáris demokrácia elvei szerint működne. Az európai parlament létrehozásának ötlete is tőle származik.¹⁹ De Saint-Simon szorgalmazta az európai identitástudat létrehozását is, hangsúlyozva a hazafiság szerepét a nemzetek sikeres működésében is.²⁰ Az Európai Egyesült Államok létrehozásának gondolatát legszebben azonban kétségkívül Victor Hugo fogalmazta meg 1849-ben Párizsban, a pacifista kongresszuson elhangzott beszédében,²¹ ahol már az európai nemzet létrehozásáról beszélt.²²

Bár a nemzetállamok korában, a 18. és a 19. században a nemzetépítés és a nemzeti összetartozás került előtérbe, a nemzeteken átívelő politikai és gazdasági konstrukciók létrehozásáról történő gondolkodás tovább élt, és új ötletekkel gazdagodott, különösen Európa soknemzetiségű térségeiben, így Közép-Európában is.²³ Friedrich List²⁴ német közgazdász a 19. század elején úgy vélte, hogy a szabad verseny negatív hatásainak kivédése érdekében vámunió létrehozására,²⁵ a brit gazdasági dominancia ellensúlyozásaként pedig európai szövetség létrehozására lenne szükség.²⁶ Eötvös József²⁷ a nemzetiségi kérdés megoldását egy nagyobb szövetség megvalósításában látta, és javasolta a Magyar Királyság és a Habsburgok örökös tartományainak konföderációját, amelyet idővel kiegészítené az autonóm Csehország is.²⁸ Kossuth Lajos a Duna menti államszövetség²⁹

¹⁵ ARATÓ–KOLLER 2023: 36.

¹⁶ JÁNOSI–TÜRKE 2008: 64–70.

¹⁷ BÓKA 2011: 56–61.

¹⁸ KANT 1985.

¹⁹ SAINT-SIMON–THIERRY 2002.

²⁰ ARATÓ–KOLLER 2023: 39.

²¹ ARATÓ–KOLLER 2023: 42.

²² HUGO 2001.

²³ ARATÓ–KOLLER 2023: 39.

²⁴ JÁNOSI–TÜRKE 2008: 201–212.

²⁵ ARATÓ–KOLLER 2023: 39.

²⁶ LIST 1940.

²⁷ JÁNOSI–TÜRKE 2008: 218–231.

²⁸ BÓKA 2001: 136–137.

²⁹ KOSSUTH 1862.

megteremtésében látta Európa jövőjét,³⁰ amelynek lehetséges tagjai közé sorolta Magyarországot, Horvátországot, Szerbiát és Romániát.³¹ Később, már a 20. század elején Friedrich Naumann³² a Német Birodalom és a Monarchia demokratikus elveken alapuló konföderációvá alakításával látta biztosítotttnak Közép-Európa jövőjét,³³ olyan államszövetséget javasolva, ahol a tagok megőriznék szuverenitásukat.³⁴ Kortársa, Jászi Oszkár³⁵ 1918-ban a Dunai Egyesült Államok létrehozását javasolta, egy olyan konföderációét, amely magában foglalta volna Ausztriát, Magyarországot, Csehországot, Lengyelországot és a délszláv térség országait,³⁶ s amelyben valamennyi nemzet autonómiája biztosított lett volna.³⁷

Az első világháborút követően az egységtörekvések megvalósítása lekerült a napi-rendről, de a tartós béke megteremtésének gondolata és a nemzetekfelettség lehetőségei a két világháború közötti időszakban is meghatározták az Európa jövőjéről gondolkodók elképzeléseit. Aristide Briand francia külügyminiszter először 1929. szeptember 5-én vázolta fel ötletét az Európai Unió létrehozásáról, amely nézete szerint biztosítéka lehetne a tartós békének is.³⁸ Nézete szerint Európának politikai egységet kellene kialakítania, amely szövetség a tagok gazdasági együttműködésén, vámunióan alapulna.³⁹ Az 1930-ban a Népszövetség elé terjesztett memorandum⁴⁰ javaslatot tett a szövetség intézményeire is. A döntéshozó szerv az állandó konferencia lenne, a végrehajtást a politikai bizottság látná el.⁴¹ A világgazdasági és világpolitikai helyzet nem tette lehetővé a memorandumban megfogalmazottak megvalósítását, Briand gondolataira azonban később is sokan hivatkoztak. A világ és Európa már a következő világháború kitörése felé haladt, amit egy másik jelentős gondolkodó, Richard Nikolaus von Coudenhove-Kalergi gróf is felismert, és úgy vélte, hogy ennek elkerülése csak úgy lehetséges, ha Európa megszervezi önmagát.⁴² Az 1924-ben publikált *Páneurópai kiáltvány*ban Európa összeomlását vizionálta.⁴³ A Páneurópa Mozgalomért Kalergi gróf önmaga is sokat tett, mindez azonban nem volt

³⁰ ARATÓ–KOLLER 2023: 40.

³¹ NÉMETH 2001: 120–123.

³² JÁNOSI–TÜRKE 2008: 212–218.

³³ ARATÓ–KOLLER 2023: 40.

³⁴ NAUMANN 1916.

³⁵ JÁNOSI–TÜRKE 2008: 231–241.

³⁶ ARATÓ–KOLLER 2023: 40.

³⁷ JÁSZI 1918: 3.

³⁸ ARATÓ–KOLLER 2023: 47–49.

³⁹ ARATÓ–KOLLER 2023: 47–49.

⁴⁰ NÉMETH 2001: 323–331.

⁴¹ ARATÓ–KOLLER 2023: 47–49.

⁴² ARATÓ–KOLLER 2023: 50.

⁴³ NÉMETH–KOC SIS 1997: 57–61.

elegendő a háború elkerüléséhez. Az egység gondolat az ellenállási mozgalmakban élt tovább. Az egyik leghíresebb egységkoncepció Altiero Spinelli és Ernesto Rossi tollából származik,⁴⁴ akik Ventotene börtönszigetén raboskodva fogalmazták meg gondolataikat.⁴⁵ Spinelli és Rossi a nemzetállamokat okolták a világháború kirobbanásáért, és úgy vélték, hogy Európa szuverén nemzetállamokba tagolódását meg kell szüntetni, és nagyobb, föderatív egységet kell létrehozni.⁴⁶

Összegzés

Az egységes Európa megteremtésének célkitűzése már jóval a második világháború előtt megfogalmazódott. Az európai egység gondolat és integráció korai gyökereit az antik világban is megtaláljuk, de a középkorban és később az újkorban is felmerült – elsősorban külső és belső háborúk elkerülése miatt – a szorosabb egység, szövetség létrehozásának lehetősége. Az Európai Parlament, az Európai Egyesült Államok elnevezés, az európai vámunió vagy maga az Európai Unió ötlete és elnevezése sem 1945 után született. Olyan elképzelésekről van szó, amelyek politikusok, írók, filozófusok, közgazdászok terveiben már korábban is léteztek. Röviden felvázolva a korai terveket szembetűnik, hogy voltak olyan gondolkodók, mint Erasmus, akik csak a béketeremtés vágyát fogalmazták meg, de olyanok is, mint Dante, Dubois, Sully, Saint-Pierre abbé vagy Saint-Simon, akik politikai és intézményes javaslatokat is kidolgoztak. A vámunió megteremtésének integratív hatása már a 19. században felmerült List tervezetében. Érdekes azt is megfigyelni, hogy a föderatív és konföderatív elképzelések is időről időre előtérbe kerültek az európai egység lehetséges formáiként, és azt is, hogy a közép-európai gondolkodók, Eötvös, Kossuth vagy Jászi, elsősorban a soknemzetiségű együttélésre keresték a megfelelő regionális formákat. És végezetül, az egység gondolkodók közül voltak olyanok is, mint Kalergi, Briand vagy Spinelli, akik nem elégedtek meg gondolataik papírra vetésével, hanem mozgalmat szerveztek, politikai támogatást igyekeztek szerezni egységterveiknek, vagy később maguk is alakítóivá váltak az integrációnak. Az 1945 után, Európa nyugati felén újtúra indított európai integrációnak tehát volt mire építkeznie: a tárgyalta egységkoncepciók számos eleme visszaköszön az alapító atyák elképzeléseiben és alapító szerződésekben is.

⁴⁴ ARATÓ–KOLLER 2023: 53.

⁴⁵ JÁNOSI–TÜRKE 2008: 348–356.

⁴⁶ ARATÓ–KOLLER 2023: 53.

Irodalom- és forrásjegyzék

- DANTE Alighieri (2003): *Az egyeduralom*. Ford. Sallay Géza. Budapest: Kossuth.
- ARATÓ Krisztina – KOLLER Boglárka (2023): *Európa utazása. Integrációtörténet*. Budapest: Gondolat.
- BÓKA Éva (2001): *Az európai egység gondolat fejlődéstörténete*. Budapest: Napvilág.
- COUDENHOVE-KALERGI, Richard N. (2004): Páneurópai kiáltvány. In SZÉNÁSI Éva (szerk.): *Elméletek az európai egységről II*. Budapest: L'Harmattan, 91–116.
- DE SAINT-SIMON, Claude Henri – THIERRY, Augustin (2002): Az európai társadalom újjászervezéséről. In SZÉNÁSI Éva (szerk.): *Elméletek az európai egységről I*. Budapest: L'Harmattan, 35–42.
- EÖTVÖS József (1903): *A nemzetiségi kérdés*. Budapest: Révai Testvérek.
- HUGO, Victor (2001): Európa nemzet (1849). In NÉMETH István: *Európa-tervek, 1300–1945. Visszapillantás a jövőbe*. Budapest: ELTE Eötvös, 138–139.
- JÁNOSI Rita – TÜRKE András István (2008): *Plurimus Unum – Gondolatok Európa egységéről*. Szöveggyűjtemény. Budapest: Europa Varietas Alapítvány.
- JÁSZI Oszkár (1918): *A Monarchia jövője. A dualizmus bukása és a Dunai Egyesült Államok*. Budapest: Uj Magyarország.
- KANT, Immanuel (1985): *Az örök béke*. Ford. Babits Mihály. Budapest: Európa.
- KOSSUTH Lajos (1862): A „Dunai Szövetség” tervezete. 1862. május 1. Online: <http://mek.niif.hu/04800/04882/html/szabadku0178.html>
- LIST Frigyes (1940): *A politikai gazdaságtan nemzeti rendszere*. Budapest: Magyar Közgazdasági Társaság.
- NAUMANN Frigyes (1916): *Középeurópa*. Budapest: Politzer Zsigmond és Fia.
- NÉMETH István – KOCSIS András (1997): Fejezetek az Európa-gondolat történetéből. Coudenhove-Kalergi Páneurópa-mozgalma, I. rész. *Társadalmi Szemle*, 52(10), 50–77.
- NÉMETH István (2001): *Európa-tervek, 1300–1945. Visszapillantás a jövőbe*. Budapest: ELTE Eötvös.
- SZENÁSI Éva szerk. (2002): *Elméletek az európai egységről I*. Budapest: L'Harmattan.
- SZENÁSI Éva szerk. (2004): *Elméletek az európai egységről II*. Budapest: L'Harmattan.